

BIRUTĖ TRIŠKAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

ORCID id: <https://orcid.org/0000-0003-2286-4080>

Mokslinių tyrimų kryptys: XVI–XVIII a. Prūsijos Lietuvos raštija, dvikalbės lietuvių leksikografijos istorija.

DOI: doi.org/10.35321/all83-03

KRISTUPO ERNSTO TYDKĖS 1747 M. GRUODŽIO 12 D. PRAŠYMAS: NAUJI FAKTAI APIE HALĖS UNIVERSITETO LIETUVIŲ KALBOS SEMINARĄ

Christoph Ernst Tiedtke's Appeal of December
12, 1747: New Facts about the Lithuanian
Language Seminar at the University of Halle

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojamas ir publikuojamas Prūsijos kultūros paveldo Slaptajame valstybiniame archyve (vok. *Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz*) Berlyne rastas dokumentas, atskleidžiantis naujų faktų apie 1727 m. Halės universitete įsteigtą Lietuvių kalbos seminarą. Tai šio universiteto Teologijos fakulteto absolvento ir Petro Gotlybo Milkaus (Peter Gottlieb Mielcke, 1695–1753) posūnio bei Kristijono Gotlybo Milkaus (Christian Gottlieb Mielcke, 1733–1807) suvestinio brolio Kristupo Ernsto Tydkės (Christoph Ernst Tiedtke, 1722–po 1772) prašymas, rašytas 1747 m. gruodžio 12 d. ir adresuotas Slaptajai tarybai (vok. *Geheimer Rat*) Berlyne. Halės universiteto Lietuvių kalbos seminaro istorijai šis archyvinis šaltinis reikšmingas tuo, kad teikia duomenų beveik nedokumentuotam baigiamajam šio seminaro veiklos laikotarpiui. Remiantis K. E. Tydkės prašyme užfiksuota informacija, straipsnyje atskleidžiama, kad po 1740 m., kurie istoriografijoje įprastai laikomi Halės universiteto Lietuvių kalbos seminaro uždarymo metais, vis dėlto būta pastangų toliau tęsti šio seminaro veiklą.

ESMINIAI ŽODŽIAI: XVIII amžius, Halės universiteto Lietuvių kalbos seminaras, Kristupas Ernstas Tydkė (Christoph Ernst Tiedtke), Gotthilfas Augustas Francke'ė, Francas Albertas Šulcas (Franz Albert Schultz).

ANNOTATION

The article analyses and publishes the archival document found at the Secret State Archives Prussian Cultural Heritage Foundation (German: *Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz*) in Berlin, which reveals new facts about the Lithuanian Language Seminar established at the University of Halle in 1727. It is an appeal of Christoph Ernst Tiedtke (1722–after 1772), a graduate of the University's Faculty of Theology, stepson of Peter Gottlieb Mielcke (1695–1753) and half-brother of Christian Gottlieb Mielcke (1733–1807), which was written on December 12, 1747 and was addressed to the Privy Council (German: *Geheimer Rat*) in Berlin. This archival source is important for the history of the Lithuanian Language Seminar at the University of Halle, as it provides evidence about a nearly undocumented final period of existence of the seminar. Based on the information recorded in Tiedtke's appeal, the article reveals that efforts were actually made to continue the activities of the seminar after 1740, which is usually considered the year of closure of the Lithuanian Language Seminar at the University of Halle in historiography.

KEYWORDS: 18th century, Lithuanian Language Seminar at the University of Halle, Christoph Ernst Tiedtke, Gotthilf August Francke, Franz Albert Schultz.

Halės universitetas, įsteigtas 1694 m., buvo antroji Prūsijos Karalystės aukštoji mokykla, kurioje karaliaus Frydricho Vilhelmo I (Friedrich Wilhelm I., 1688–1740, valdė 1713–1740) valia pradėta teologijos studentus nelietuvius mokyti lietuvių kalbos. Pietizmo idėjų centru laikomame ir vos ketvirtą veiklos dešimtį skaičiuojančiame Halės universitete 1727 m. atidaryto Lietuvių kalbos seminaro įkūrimo tikslas – rengti lietuvių kalbą mokančius pietistinės pakraipos kunigus ir mokytojus darbui lietuviškose Prūsijos Karalystės parapijose. Tačiau kitaip nei Karaliaučiaus universitete, kuriame iš esmės tuo pačiu tikslu 1718 m. pradėtas steigti Lietuvių kalbos seminaras veikė daugiau kaip du šimtmečius – iki 1944 m. (Citavičiūtė 2004: 11, 12), Halės universitete seminaras gyvavo gerokai trumpiau. Remiantis rastu nauju archyvinio šaltinio, šiame straipsnyje keliamas klausimas, ar 1740 m., kurie vokiečių ir lietuvių istoriografijoje įsitvirtino kaip šio seminaro uždarymo metai, jis galutinai liovėsi egzistavęs, ir atskleidžiama, kad po 1740-ųjų vis dėlto būta pastangų toliau tęsti jo veiklą.

1. HALĖS UNIVERSITETO LIETUVIŲ KALBOS SEMINARO VEIKLOS DATAVIMAS ISTORIOGRAFIJOJE

Pirmosios išsamesnės specialiai Halės universiteto Lietuvių kalbos seminaro istorijai skirtos studijos *Das Litauische Seminar an der Universität Halle*, publikuotos 1935 m. žurnale *Archivum Philologicum*, autorius Franzas Spechtas (1888–1949) teigė, kad seminaras veikęs nuo 1727 iki 1740 m. (Specht 1935: 36–38), kitaip tariant, jo veikla trukusi trylika metų. Nurodydamas seminaro veiklos pradžią, jis rėmėsi dviem pirminiais šaltiniais:

1) 1729 m. rugsėjo 1 d. laikraštyje *Neue Zeitungen von Gelehrten Sachen* Nr. 70 pasirodžiusia žinute, kurioje paminėta, kad 1727 m. spalio mėnesį Halėje Prūsijos karaliaus įsakymu įsteigtas Lietuvių kalbos seminaras teologijos studentams:

Nachdem auf allergnädigsten hohen Befehl Sr. Königl. Majest. **im October 1727** allhier ein *Seminarium Lithuanicum* von *Studiofis Theologiæ* errichtet worden, in welchem dieselben von einem *Studiofo Theologiæ*, der ein geborner Litthauer, in der Litthauischen Sprache unterrichtet werden, damit sie nachmahls in dem Königl. Preußischen Litthauen zu Predigern gebraucht werden können ([Anonimas] 1729: 639; plg. Specht 1935: 36);

2) Halės universiteto teologijos profesoriaus ir Lietuvių kalbos seminaro vadovo Gotthilfo Augusto Francke'ės (1696–1769) teiginiu tuomečio seminaro docento Frydricho Vilhelmo Hako (Friedrich Wilhelm Haack, 1707–1754) parengto žodyno *Vocabularium Litthvanico-Germanicum, et Germanico-Litthvanicum* (Halė, 1730) pratarmėje, kad seminaras veikiąs jau trejus metus:

Es find nunmehr **drey Jahr** / daß auf Königl. allergnädigsten Befehl ein *Seminarium Lithuanicum*, darin einige *Studiofi Theologiæ* zu der in einem gewissen Strich von Preuffen üblichen Litthauischen Sprache angeführet werden / alhier errichtet worden ist (Francke 1730: [2r]; plg. Specht 1935: 37).

Teigdamas, kad Lietuvių kalbos seminaras liovėsi veikęs 1740 m., F. Spechtas rėmėsi tik Johanno Christopho Hoffbauerio (1766–1827) Halės universiteto istorijai skirtoje knygoje *Geschichte der Universität zu Halle bis zum Jahre 1805* (Halė, 1805) cituotu archyvinio šaltinio – nedatuoto seminaro vadovo G. A. Francke'ės pranešimu:

Was hiernächst das Litauische Seminarium anlanget, so ist dasselbe von mir *privatim* **im Jahre 1727 angerichtetes, bis 1740** ohne einige königliche Kosten erhaltenes **Institutum gewesen**, zu dessen Anlegung mich nichts anders, als

die allerhöchste Königliche *Intention* und mehrmaliger allergnädigste Befehl, daß tüchtige Leute vor das Preußische Litauen erzogen werden mögten, bewogen (Hoffbauer 1805: 281; plg. Specht 1936: 37).

Šis G. A. Francke'ės pranešimas, dar kartą patvirtindamas kitų šaltinių liudijamus Halės universiteto Lietuvių kalbos seminaro įsteigimo metus (1727), iki šiol tebėra vienintelis žinomas pirminis šaltinis, kuriame teigiama, kad seminaras veikęs iki 1740 m.

Kiek kitaip sprendina iš G. A. Francke'ės amžininko istoriko Johanno Christopho von Dreyhauto (1699–1768) glaustos seminaro apžvalgos: 1750 m. išleistame antrajame knygos *Ausführliche diplomatisch-historische Beschreibung des [...] Saal-Creyses* tome (Halė, 1750) jis apie Halės universiteto Lietuvių kalbos seminarą rašė kaip apie tuomet dar tebeveikiančią instituciją (Dreyhaupt 1750: 33). J. Ch. Hoffbaueris prieštaravimą tarp abiejų šaltinių aiškino tuo, kad J. Ch. von Dreyhauptas skyrelį apie seminarą galėjęs parašyti gerokai anksčiau, nei išėjo knyga, t. y. dar iki 1740 m., kai seminaras tikrai veikė (Hoffbauer 1805: 282).

Kad ir kaip būtų, vėliau vokiečių istoriografijoje minint Halės universiteto Lietuvių kalbos seminarą iš esmės remtasi J. Ch. Hoffbaueriu, t. y. seminaro veiklos pabaiga laikyti 1740-ieji (pvz.: Schrader 1894: 239–240; Reinhold 1895: 106–107). Tiesa, prieškario lietuvių darbuose seminarą linkta datuoti iki 1765 m. (pvz.: Vileišis 2008 [1935]: 146; Šapoka 1989 [1936]: 615), galbūt tai sieta su nemokamo maitinimo lengvatos (vok. *Preußischer Freitisch* arba *Preußisch-Litauischer Freitisch*) skyrimu teologijos studentams ir po 1740-ųjų (plg. Schiller 1994: 195). Šią lengvatą Halėje studijuojantiems Prūsijos jaunuoliams ir ypač tiems, kurie mokėsi lietuvių kalbą seminare, 1728 m. sausio mėnesį įsteigė karalius Frydrichas Vilhelmas I, tuo tikslu iš Karaliaučiaus kasmet siųsta po 400 talerių, bet ši parama ir drauge lengvata nutraukta kur kas anksčiau – dar 1758 m., kai per Septynerių metų karą rusų kariuomenė užėmė Karaliaučių (Hoffbauer 1805: 279–280; Specht 1935: 38; Winter 1954: 57). Vis dėlto minėta F. Spechto studija, kurios tyrimo objektas buvo vien tik šio seminaro istorija, svariai prisidėjo prie to, kad 1740-ieji tiek vokiečių, tiek lietuvių istoriografijoje galutinai įsitvirtino kaip seminaro uždarymo metai (Winter 1954: 56; LLI I 214; Bense 1974: 295; Bense 1994: 81¹; Schiller 1994: 195, 199; Citavičiūtė 2004: 78 ir kt.). Nors F. Spechtas ir akcentavo archyvinių šaltinių stoką, tačiau jo percituotas paties seminaro vadovo G. A. Francke'ės teiginys,

¹ Tiesa, kai kurie šių tyrėjų manė seminarą pradėjus veikti 1724 ar 1725 m. (Winter 1954: 47; Bense 1974: 295; Bense 1994: 81), bet dabar nėra jokių abejonų, kad iš tiesų jis atidarytas 1727 m. (žr. anksčiau).

kad ir be datos bei konteksto, atrodė nekvestionuotinas ir visiškai pakankamas, todėl vėliau seminaro istorijai skirtuose tyrimuose datavimo tema nebeplėtota.

Grįžti prie Halės universiteto Lietuvių kalbos seminaro veiklos trukmės ir antrosios chronologinės ribos klausimo skatina rastas naujas archyvinis šaltinis – Prūsijos kultūros paveldo Slaptajame valstybiniame archyve (vok. *Geheimen Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz*, toliau – GStA PK) Berlyne saugomas Kristupo Ernsto Tydkės (Christoph Ernst Tydt[c]ke, Tiedtcke, Tiedke, 1722–po 1772) prašymas, rašytas 1747 m. gruodžio 12 d. ir adresuotas Slaptajai tarybai (vok. *Geheimer Rat*) į Berlyną (GStA PK: I. HA, Rep. 7, Nr. 90 h, Pkt. 1239, [1r–2v], dokumento faksimilę, perrašą ir vertimą žr. straipsnio pabaigoje).

2. KRISTUPAS ERNSTAS TYDKĖ

Į Prūsijos Lietuvos raštijos tyrėjų akiratį K. E. Tydkė pateko visai neseniai kaip XVIII a. lietuvių kultūros lauke aktyviai veikusios Milkų šeimos narys. Rekonstruojant šios šeimos sudėtį, nustatyta, kad K. E. Tydkė buvo Petro Gotlybo Milkaus (Peter Gottlieb Mielcke, 1695–1753) posūnis bei vyriausias suvestinis Kristijono Gotlybo Milkaus (Christian Gottlieb Mielcke, 1733–1807) brolis (Triškaitė 2019: 81–82, 105–110). Jis gimė Lapynuose (vok. *Lappienen*) ir buvo tenykščio kunigo Tobiaso Tydkės (Tobias Tiedtke, 1688–1725) bei Reginos Luizos Šimelpenig (Regina Louisa Schimmelpfennig, 1702–1776) pirmagimis (LapKK 61v, Nr. 62). Lapynų evangelikų liuteronų bažnyčios krikšto metrikų knyga liudija, kad jis turėjo pusantrų metų jaunesnį brolių Gotfrydą Tydkę (Gottfried Tiedtke, 1723–1791) (LapKK 67r, Nr. 122), vėliau tapusį kunigu ir minėtą Gotfrydo Ostermejerio (Gottfried Ostermeyer, 1716–1800) poleminia-me traktate *Bedenken über einen Entwurf zu einem Neuen Littauischen Gesangbuch* (Karaliaučius, 1786) (plačiau apie brolių žr. Triškaitė 2019: 81–82, 110–111). Motina buvo kilusi iš gausios Šimelpenigių giminės, kurios ne vienas atstovas priklausė dvasininkų luomui ir dalyvavo lituanistinėje veikloje. Antai K. E. Tydkės senelis iš motinos pusės Martynas Šimelpenigis (Martin Schimmelpfennig, 1668–1735), visą gyvenimą kunigavęs Piktupėnuose (vok. *Piktupönen*), kartu su kitais Prūsijos Lietuvos kunigais 1719 m. peržiūrėjo ir aprobavo Henriko Lyzijaus (Heinrich Lysius, 1670–1731) rūpesčiu spaudai rengtą Martino Lutherio *Mažojo katekizmo* vertimą, o jaunesnysis senelio brolis Adomas Frydrichas Šimelpenigis (Adam Friedrich Schimmelpfennig, 1677–1740), Skaisgirių (vok. *Skaisgirren*) kunigas, buvo vienas iš 1735 m. Karaliaučiuje išleistos pirmosios spausdintos lietuviškos Biblijos vertėjų. Trys K. E. Tydkės dėdės, t. y. motinos broliai, taip pat buvo žinomi Prūsijos Lietuvos dvasininkai: tai Papelkių (vok. *Popelken*) kunigas Adomas Frydrichas Šimelpenigis (Adam

Friedrich Schimmelpfennig, 1699–1763), giesmių ir minėtos Biblijos vertėjas, giesmyno sudarytojas bei antrojo Biblijos leidimo redaktorius, Ragainės (vok. *Ragnit*) kunigas Ernstas Gotfrydas Šimelpenigis (Ernst Gottfried Schimmelpfennig, 1704–1768) ir Martynas Šimelpenigis (Martin Schimmelpfennig, 1706–1778), docentavęs Halės universiteto Lietuvių kalbos seminare, o paskui kunigavęs Kintuose (vok. *Kinten*) bei Priekulėje (vok. *Prökuls*). Anksti mirus tėvui, motina 1726 m. ištėkėjo už tuomečio Jurbarko (vok. *Georgenburg*) kunigo P. G. Milkaus, kuris lietuvių raštijos istorijoje žinomas kaip pirmasis 1723 m. atkurto Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminaro docentas, Naujojo Testamento (1727) korektorius ir vienas iš Biblijos (1735) vertėjų, giesmių ir Prūsijos valdžios įsakų vertėjas. Taigi K. E. Tydkė augo stiprias lituanistines tradicijas puoselėjusioje šeimoje ir, tikėtina, dar vaikystėje išmoko lietuvių kalbą (plačiau apie Tydkį, Šimelpenigį ir Milkų giminystę žr. Triškaitė 2019: 73–126).

Sulaukęs beveik devyniolikos, K. E. Tydkė 1741 m. balandžio 5 d. buvo imatrikuluotas į Karaliaučiaus universitetą: „[1741.] 5. Aprilis. Tiedke Christoph. Ernest., Lapenen. Pruss.“ (Erler 1911–1912: 386), tačiau, jo paties žodžiais tariant, čia nesimokė (Tiedtke 1747–12–12: [1v]), o iš tikrųjų veikiausiai studijavo vos vieną semestrą (žr. toliau). Netrukus siekti mokslų jis išvyko į pietizmo idėjomis garsėjusį Halės universitetą už maždaug tūkstančio kilometrų, taigi liuteronų ortodokso P. G. Milkaus šeimoje užaugusiam K. E. Tydkei pietizmas nebuvo svetimas. Tikėtina, kad vykti į Halę jį vienaip ar kitaip paskatino dėdė iš motinos pusės M. Šimelpenigis, kuris buvo mokęs tenykščiame Lietuvių kalbos seminare ir prieš metus sugrįžęs į Prūsijos Lietuvą. Kaip ir du vyresnieji broliai Adomas Frydrichas bei Ernstas Gotfrydas, prieš tai jis studijavo teologiją Karaliaučiaus universitete (Erler 1911–1912: 318) ir lankė profesoriaus Jono Jokūbo Kvanto (Johann Jacob Quandt, 1686–1772) vadovaujamą Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminarą, kai jame kaip tik mokė būsimasis svainis P. G. Milkus (Triškaitė 2018: 63, 67–68). M. Šimelpenigį kaip kandidatą mokyti lietuvių kalbą Halėje tenykščio universiteto teologijos profesoriui ir Lietuvių kalbos seminaro vadovui G. A. Francke'ei rekomendavo net du buvę pastarojo auklėtiniai: 1734 m. balandžio 14 d. laiške pirmasis šio seminaro docentas ir tuometis Katyčių (vok. *Coadjuthen*) kunigas Jonas Richteris (Johann Richter, 1705–1754)², o 1734 m. gegužės 14 d. laiške Karaliaučiaus universiteto teologijos profesorius bei tenykščio Lietuvių kalbos seminaro vadovas Francas

² Plg. „meines Nachbahren Sohn Monf. Schim[m]elpfenning sich entfchloßen || in Gottes Nahmen als Docens im Hallifchen Seminario sich dorthin || zubegeben“ (Richter 1734-04-14: 28r; plg. Winter 1954: 56).

Albertas Šulcas (Franz Albert Schultz, 1692–1763)³. Beje, F. A. Šulcas atkreipė dėmesį į tai, kad M. Šimelpenigis buvęs tikrų tikriausias *lietuvis* (t. y. buvo gimęs bei užaugęs Prūsijos Lietuvoje) ir kalbėjęs pačia gražiausia tarme. Pasak J. J. Kvanto, Halės universiteto Lietuvių kalbos seminare jis mokė šešerius metus: nuo 1734 iki 1740 m. (QPP IV 108r), taigi buvo ilgiausiai seminare mokęs docentas. Ar M. Šimelpenigis, kadaise pats rekomenduotas G. A. Francke'ei buvusio docento J. Richterio, vėliau seminaro vadovui galėjo rekomenduoti savo sūnėną, duomenų nesama. Neabejotina tik tai, kad į Halę K. E. Tydkė vyko turėdamas F. A. Šulco rekomendaciją – tai liudija 1741 m. spalio 16 d. pastarojo laiškas G. A. Francke'ei (Schultz 1741–10–16⁴; beje, kaip tik ši rekomendacija byloja, kad K. E. Tydkė kelis mėnesius turėjo studijuoti Karaliaučiaus universitete).

Halės universiteto matrikuloze K. E. Tydkės pavardė įrašyta 1741 m. lapkričio 16 d.: „Tiedtcke, Christophorus Ernestus; Lithv. Prussus [...] 16.11.1741 theol.“ (Preuß 1994: 228)⁵. Čia jis ketverius metus studijavo teologiją. Būdamas studentu K. E. Tydkė kurį laiką mokė tenykščiame Lietuvių kalbos seminare (Tiedtke 1747–12–12: [1r]; dar žr. 3 sk. ir priedą). Be to, jis buvo vienas tų iš Prūsijos kilusių studentų, kurie gavo nemokamą maitinimą (apie šią lengvatą žr. 1 sk.). Kad K. E. Tydkei ši lengvata iš tiesų suteikta, byloja alumnų knyga *Album alumnorum Mensae Regiae Borusficae provincialis*, kurioje yra jo įrašas: „*Christophorus Ernestus || Tiedtcke Lappino=Bo=||rusfus; natus A[nn]o 1722 || die 3. Maj.*“ (Tiedtke 1741: [14r]). 1745 m. rugpjūčio mėnesį jis, regis, dėl skolų buvo priverstas išvykti iš Halės – bent šitaip manyti leidžia pastaba alumnų knygoje prie cituoto jo įrašo: „*Gieng heimlich feiner Schulden wegen || von Halle, a[nn]o 1745. m. Auguft[i]*“ (Tiedtke 1741: [14r]).

³ Plg. „Morgen, wo Gott will, gehen unterschiedene Studiofi von hier mit einem Schiff über Stettin nach Halle ab: [...]; b) Studiofus Schimmelpennig, Informator am Seminar. Von feinem Chriftentume kann nichts fagen. Er ift aber ftill und wird fich hoffentlich nicht widrig bezeugen, und der fertigfte Litauer, der nur fein kann, und hat den allerfhönften Dialekt“ (Schultz 1734–05–14; cit. iš Wotschke 1929–1930: 24).

⁴ Laiškas fragmentiškai publikuotas Theodoro Wotschke'ės knygoje *Der Pietismus in Königsberg nach Rogalls Tode in Briefen* (Wotschke 1929–1930: 73–76, Nr. 30), tačiau be sakinio apie K. E. Tydkę. Kad būtų šiame laiške K. E. Tydkė rekomenduotas kaip lietuvių kalbos mokytojas seminare, liudija Augusto Hermanno Francke'ės (1663–1727) rankraštiniam palikimui skirtose duomenų bazėje pateikta informacija (http://fas.francke-halle.de/cgi-bin/nachlass.pl?x=u&t_show=x&wertreg=PER&wert=tiedke%20%20%5BSonstiger%5D&reccheck=16530).

⁵ Dėkoju habil. dr. Christiane'ei Schiller už duomenis iš šių knygų: *Matrikel der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg – 1730–1741* (Halė, 1994) ir *Evangelisches Pfarrerbuch für die Mark Brandenburg* (Berlynas, 1941).

Po poros metų K. E. Tydkė ketino grįžti į Prūsijos Lietuvą – tai liudija jo pastangos 1747 m. gauti Balėtų (vok. *Ballethen*) kunigo vietą (apie tai žr. 3 sk.). Nepavykus sulaukti paskyrimo į lietuvišką parapiją, 1748 m. jis pradėjo dirbti mokytoju Špandau (vok. *Spandau*), o 1750 m. – karo kapelionu Prūsijos princo pėstininkų pulke Potsdame (Fischer 1941: 892; dar žr.: Schimmelpfennig-Mielcke [1753-06-??]: 27v; Schimmelpfennig-Mielcke [1753-08-??]: 519v; Triškaitė, Sidabraitė 2019: 158–159, 166–167). 1750 m. rugsėjo 15 d. Bernau mieste K. E. Tydkė susituokė su tuomet jau velionio kunigo Matthäuso Deilicke'ės (1694–1736)⁶ dukterimi Regenite Christiane (Fischer 1941: 892) ir liko gyventi netoli Berlyno: nuo 1756 m. jis tarnavo Nauene, kur iš pradžių ėjo diacono pareigas, o 1769–1772 m. – superintendente (Fischer 1941: 892).

Lietuvių kultūrai nusipelnusioje Milkų šeimoje užaugusio K. E. Tydkės li-tuanistinė veikla, regis, apėmė tik vieną sritį – lietuvių kalbos mokymą Halės universiteto Lietuvių kalbos seminare. Labiau pasireikšti lietuvių kultūros lauke veikiausiai sukliudė objektyvi aplinkybė: 1747 m. pabaigoje negavęs kunigo vietos Balėtuose, K. E. Tydkė į Prūsijos Lietuvą nebegrižo ir visą likusį gyvenimą tarnavo Brandenburge.

3. KRISTUPAS ERNSTAS TYDKĖ APIE HALĖS UNIVERSITETO LIETUVIŲ KALBOS SEMINARĄ

Halės universiteto Lietuvių kalbos seminaro istorijai svarbus 1747 m. gruodžio 12 d. K. E. Tydkės prašymas, oficialiai adresuotas Prūsijos karaliui Frydrichui II, arba Frydrichui Didžiajam (Friedrich II., Friedrich der Große, 1712–1786, valdė 1740–1786), bet iš tiesų siųstas karaliaus vardu sprendimus priėmusiai Slaptajai tarybai Berlyne. Dvidešimt penkerių Halės universiteto absolventas ir teologijos kandidatas K. E. Tydkė, iš patėvio Mielkiemio (vok. *Mehlkehmen*) kunigo P. G. Milkaus gavęs žinią, kad atsilaisvino kunigo vieta Balėtuose, Įsruties (vok. *Insterburg*) bažnytinėje apskrityje, prašė skirti jį į šią Prūsijos Lietuvos parapiją. Kunigo vieta ten tapo laisva, kai 1747 m. rugsėjo 22 d. mirė George'as Abrahamas Baltzeris (QPP IV 8r; Arnoldt 1777: 88; ZM I 61). Siekdamas gauti tarnybą Balėtų parapijoje, K. E. Tydkė Slaptajai tarybai

⁶ Francke'ės įstaigų archyve (vok. *Archiv der Franckeschen Stiftungen*, toliau – AFSt) saugomas 1719 m. lapkričio 3 d. M. Deilicke'ės laiškas, adresuotas Halės universiteto profesoriui A. H. Francke'ei (1663–1727) (AFSt: H A 173: 72), minėtojo G. A. Francke'ės tėvui. Tikėtina, kad šiame universitete studijavęs M. Deilicke'ė buvo A. H. Francke'ės auklėtinis.

rašė net tris kartus: 1747 m. lapkričio 29 d.⁷, gruodžio 5 d.⁸ ir gruodžio 12 d., taigi pastarasis prašymas buvo trečiasis. Vis dėlto pastangos trokštamo rezultato nedavė: 1747 m. gruodžio 28 d. Berlyne valstybės ministras von Brandas ir konsistorijos prezidentas von Reichenbachas pasirašė dekretą, pranešdami K. E. Tydkei, kad prašyta vieta jau užimta, ir drauge nurodydami kitą sykį kreiptis pirmiausia į Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakultetą bei iš ten gauti pažymą (Brand, Reichenbach 1747–12–28: [1r]). Tąkart Balėtų kunigu paskirtas ir 1748 m. sausio 21 d. įvesdintas Kristijonas Frydrichas Štimeris (Christian Friedrich Stimehr, Stimer, 1725–1765), ligi tol kunigavęs Gerviškėnuose (vok. *Gerwischkehmen*), o prieš tai rektoriavęs Stalupėnuose (vok. *Stallupönen*) (QPP IV 8r, 15r; Arnoldt 1777: 88, 118; ZM VI 1774)⁹. Jis buvo jaunesnysis Želvos (vok. *Saalaus*) kunigo Kristijono Štimerio (Christian Stimehr, 1676–1750) sūnus ir buvusio Halės universiteto Lietuvių kalbos seminaro klausytojo Erdmano Gotlybo Štimerio (Erdmann Gottlieb Stimehr, 1715–1737) brolis (Schiller 1994: 201; ZM VI 1773).

1747 m. gruodžio 12 d. K. E. Tydkės prašymas teikia ne tik duomenų jo paties biografijai rekonstruoti, bet ir naujų žinių apie Halės universiteto Lietuvių kalbos seminarą. Dėstydamas svarbiausius savo gyvenimo faktus, jis drauge atskleidė iki šiol nežinotų detalių, reikšmingų mažiausiai dokumentuotam baigiamajam seminaro veiklos etapui. Pasakodamas, kad gimė ir augo Prūsijos Lietuvoje, studijavo Halės universitete, o po studijų tarnavo pamokslininku Potsdame ir netoliese, K. E. Tydkė minėjo ir tai, jog moka lietuvių kalbą bei mokė ją tenykščio universiteto Lietuvių kalbos seminare:

Ich bin in Litthau=||en gebohren und erzogen, und derfelben Sprache || kundig, wie ich deñ auch **in Halle im Seminario** || **Lithvanico gedachte Sprache dociret** (Tiedtke 1747–12–12: [1r]).

K. E. Tydkės tvirtinimas, kad jis mokęs lietuvių kalbą Halės universiteto Lietuvių kalbos seminare, dar viena pavarde leidžia papildyti dabar žinomų neabejotinų šio seminaro docentų sąrašą: be jau minėtų J. Richterio (docentavo 1727–1728), F. V. Hako (1728–1732), M. Šimelpenigio (1734–1740),

⁷ 1747 m. lapkričio 29 d. rašytas K. E. Tydkės prašymas saugomas ten pat kaip ir jau minėtas gruodžio 12 d. prašymas (GSa PK: I. HA, Rep. 7, Nr. 90 h, Pkt. 1239, [1r–1v]).

⁸ Šio K. E. Tydkės prašymo minėtoje archyvo byloje nėra, tačiau jis minimas gruodžio 12 d. prašyme (Tiedtke 1747–12–12: [1r]).

⁹ K. F. Štimeris žinomas kaip vienas savininkų rankraštinio žodyno *Clavis Germanico-Lithvana* (XVII–XVIII a. sandūra; LMAVB: F 137–13–14), kurį XVIII a. 3-juoju dešimtmečiu pildė K. E. Tydkės patėvis P. G. Milkus (apie identifiкуotus P. G. Milkaus priedašus žodyno rankraštyje žr. Triškaitė 2013: 44–64).

kurių darbą seminare liudija patikimi pirminiai šaltiniai, docentu buvo ir pats K. E. Tydkė¹⁰. Dar svarbiau tai, kad šis K. E. Tydkės teiginys suponuoja, jog tenykštis seminaras veikęs ilgiau nei iki 1740-ųjų, kaip priimta manyti (žr. 1 sk.), mat į Halės universitetą jis įstojo tik 1741 m. lapkričio mėnesį (žr. 2 sk.).

Štai čia dera grįžti prie straipsnio pradžioje cituoto G. A. Francke'ės pranešimo apie Lietuvių kalbos seminarą (žr. 1 sk.). Kyla klausimas, kaip interpretuoti vienas kitam, regis, prieštaraujančius archyvinuose šaltiniuose užfiksuotus teiginius? Viena vertus, nėra jokio pagrindo abejoti paties Lietuvių kalbos seminaro vadovo G. A. Francke'ės tvirtinimu, kad seminaras veikęs iki 1740 m. Kita vertus, ir K. E. Tydkė oficialiame Slaptajai tarybai adresuotame prašyme turėjo minėti tik tikrus faktus, t. y. jis iš tiesų turėjo mokyti Halės universiteto Lietuvių kalbos seminare, bet jau po 1740-ųjų. Tai patvirtina ir minėtas 1741 m. spalio 16 d. F. A. Šulco laiškas G. A. Francke'ei, kuriame jis rekomendavo studentą K. E. Tydkę mokyti Halės universiteto Lietuvių kalbos seminare. Taigi K. E. Tydkės teiginys ne prieštarauja G. A. Francke'ės žodžiams, o juos papildo.

J. Ch. Hoffbaueris nepateikė teisingai G. A. Francke'ės teiginio interpretacijai būtinų duomenų: kada ir kokiomis aplinkybėmis jo cituotasis G. A. Francke'ės pranešimas rašytas. Be to, tepasakė, kad tą archyvinį dokumentą aptiko tarp universiteto bylų (Hoffbauer 1805: 280), nenurodydamas, kur tiksliau jis saugotas, todėl dabar tegalima vien spėlioti apie pranešimo atsiradimo laiką ir kontekstą. Keliant prielaidas dėmesys atkreiptinas į J. Ch. Hoffbauerio nurodytas dvi seminaro uždarymo 1740 m. priežastis – dėl lietuvių kalbos mokytojo ir lėšų stygiaus:

das Litauische Seminarium schon im Jahre 1740 **aus Mangel an einem Lehrer der Litauischen Sprache bey seinem Mangel an Fonds** sich aufgelöset hatte (Hoffbauer 1805: 280).

Ir iš tikrųjų kaip tik 1740 m. pavasarį iš Halės išvyko ligtolinis docentas M. Šimelpenigis. Pasak J. J. Kvanto, į Karaliaučių jis grįžo tų metų gegužės mėnesį, o birželio 7 d. Karaliaučiaus Pilies bažnyčioje buvo ordinuotas kunigu (QPP IV 108r). Tad nuo 1740-ųjų pavasario tikriausiai kurį laiką neturėta, kas seminare galėtų pakeisti M. Šimelpenigį. K. E. Tydkė į Halę atvyko beveik po pusantrų metų – 1741 m. rudenį (žr. 2 sk.). Lietuvių kalbos seminare mokyti jis teoriškai galėjo tarp 1741 m. lapkričio mėnesio vidurio, kai įstojo į Halės universitetą, ir 1745 m. rugpjūčio mėnesio, kai iš tenai išvyko (žr. 2 sk.). Galbūt

¹⁰ Tikėtina, kad Halės universiteto Lietuvių kalbos seminare lietuvių kalbą mokė dar du tenykščio universiteto teologijos studentai: Johannas Friedrichas Wengorovius (1709/1711–1769), kilęs iš Kentšyno (vok. *Rastenburg*), ir karaliaučiškis Gottfriedas Friedrichas Schoeffneris (1718–po 1738) (Schiller 1994: 198; taip pat plg. Specht 1935: 41).

Halės universiteto matrikulų publikacijoje prie K. E. Tydkės imatrikuliacijos įrašo esanti pastaba „Inform. 1742–1744“ (Preuß 1994: 228), reiškianti, kad jis buvęs mokytoju, orientuoja kaip tik į mokymą Lietuvių kalbos seminare. Šiam spėjimui pasitvirtinus, išeitų, kad K. E. Tydkė lietuvių kalbą seminare mokė dvejus ar trejus metus, t. y. nuo 1742 iki 1744 m.¹¹

Remiantis šiuo metu turimais duomenimis, tikėtina, kad G. A. Francke'ė savo pranešimą rašė iš Halės jau išvykus ligtoliniam seminaro docentui M. Šimelpenigiui, bet dar neatvykus K. E. Tydkei, t. y. tarp 1740 m. gegužės ir 1741 m. lapkričio mėnesio, todėl jame ir neatsispindi vėlesnės pastangos tęsti mokymo procesą seminare¹². Manytina, kad 1740 m. iš tiesų nutrūkusi seminaro veikla šiek tiek vėliau, galbūt tik atvykus K. E. Tydkei, buvo atgaivinta. Seminaro atkūrimu rūpinosi ir G. A. Francke'ė, ir F. A. Šulcas, tačiau jų pastangos tuomet nebebuvo tokios vaisingos kaip Halės ir Karaliaučiaus pietistų prieš keliolika metų, kai seminaro gyvavimu itin suinteresuotas buvo pats Prūsijos karalius. Baigiantis XVIII a. 4-ajam dešimtmečiui tolesniam Halės universiteto Lietuvių kalbos seminaro likimui svarbi tapo dar viena aplinkybė: 1740 m. gegužės 31 d. mirė šio seminaro steigėjas ir pietistų rėmėjas Frydrichas Vilhelmas I, o Prūsijos Karalystės sostą paveldėjęs jo sūnus Frydrichas II žavėjosi Apšvietos idėjomis ir nebuvo palankus pietizmui. Taigi tuomet pietistai neteko karališkos globos bei paramos ir drauge prarado ligtolinę įtaką (plg. Winter 1954: 56; Citavičiūtė 2004: 78).

K. E. Tydkės prašymas, bylojantis, kad Halės universiteto Lietuvių kalbos seminaras veikė ilgiau nei iki 1740–ųjų, skatina kelti kitą klausimą: kada seminaras galutinai liovėsi egzistavęs? Atsakyti į jį galėtų tik nauji archyviniai šaltiniai. Tikėtina, kad šio seminaro veikla, išibėgėjusi pačioje pradžioje mokant J. Richterui, pasiekusi apogėjų F. V. Hako docentavimo metais, palaikoma M. Šimelpenigio ir kitų, vis dėlto po pertrūkio, kad ir gaivinama K. E. Tydkės, bet neberūpėjusi karaliui, toliau tik silpo ir netrukus užgeso.

¹¹ Tuo metu seminarą lankyti galėjo Gottliebas Funcas (1722–1776), Reinholdas Ortliebas (1723–1786) ir Carlas Gustavas Vossas (1719–1767), kitaip tariant, jie galėjo būti K. E. Tydkės mokiniai. Šitaip spėti leidžia Ch. Schiller pateikti duomenys (Schiller 1994: 218–219). Visi trys, kitaip nei K. E. Tydkė, paskyrimus gavo Prūsijos Lietuvoje.

¹² Jeigu vis dėlto paaiškėtų, kad pranešimas rašytas praėjus keliolikai metų ar net dešimtmečiams, t. y. K. E. Tydkei jau išvykus iš Halės, tuomet tektų konstatuoti, kad kažkada po 1740–ųjų atgaivinto seminaro veikla nelabai pateisino G. A. Francke'ės lūkesčius ir žvelgiant iš nemenkos laiko perspektyvos jam pasirodžiusi netraktuotina kaip reali veikla.

4. IŠVADOS

1. Straipsnyje analizuotas ir publikuotas Prūsijos kultūros paveldo Slaptajame valstybiniame archyve Berlyne (GStA PK: I. HA, Rep. 7, Nr. 90 h, Pkt. 1239, [1r–2v]) saugomas Kristupo Ernsto Tydkės (Christoph Ernst Tiedtke, 1722–po 1772) prašymas, datuotas 1747 m. gruodžio 12 d. ir adresuotas Slaptajai tarybai į Berlyną, atskleidžia naujų faktų apie Halės universiteto Lietuvių kalbos seminarą, t. y. pateikia duomenų beveik nedokumentuotam paskutiniam šio seminaro veiklos laikotarpiui.

2. Šis archyvinis šaltinis liudija dar vieno Halės universiteto Lietuvių kalbos seminaro docento vardą – tai pats prašymo autorius K. E. Tydkė, užaugęs li-tuanistines tradicijas puoselėjusioje Milkų šeimoje ir motinos linija priklausęs Šimelpenigių giminei. Taigi K. E. Tydkė yra vienas iš keturių dabar žinomų ne-abejotinų šio seminaro docentų. Mokyti lietuvių kalbą seminare jis teoriškai ga-lėjo tarp 1741 m. lapkričio mėnesio pabaigos, kai buvo imatrikuluotas į Halės universitetą, ir 1745 m. rugpjūčio mėnesio pradžios, kai iš tenai išvyko.

3. Tik 1741 m. rudenį į Halės universitetą įstojusio K. E. Tydkės tvirtini-mas, kad jis mokęs lietuvių kalbą tenykščiame Lietuvių kalbos seminare, ver-čia naujai interpretuoti Johanno Christopho Hoffbauerio knygoje *Geschichte der Universität zu Halle bis zum Jahre 1805* (Halė, 1805) be pakankamo konteksto cituotą seminaro vadovo Gotthilfo Augusto Francke'ės teiginį, jog seminaras veikęs iki 1740 m. Dėl pirminių šaltinių stokos toks seminaro veiklos datavimas vėliau nekvestionuotas. K. E. Tydkės 1747 m. gruodžio 12 d. prašymas yra kol kas vienintelis autentiškas šaltinis, bylojantis, kad Halės universiteto Lietuvių kalbos seminaras gyvavo vis dėlto ilgiau nei istoriografijoje įsitvirtinę metai. Šis prašymas leidžia teigti, kad G. A. Francke'ės minėtais 1740 m. seminaro veikla tik pertrūko ir netrukus buvo atgaivinta, tačiau, kiek laiko seminaras dar veikė, atskleisti galėtų tik nauji archyviniai šaltiniai.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Album Alumnorum Mensæ Regiæ Boruslicæ provincialis ex regia liberalitate adparatæ inde a Cal. Ian. MDCCXXVIII. – *Ordnung und Album des königlich preußischen Provinzial-Freitischs*, Halė; AFS: W XX/III/5, [6r–36v].

[Anonimas] 1729: Halle. – *Neue Zeitungen von Gelehrten Sachen. Auf das Jahr 1729. Leipzig, den 1 September*, N. LXX, 639–640.

Arnoldt Daniel Heinrich 1777: *D. Daniel Heinrich Arnoldts, Königlich Preußischen Oberhofpredigers und Confistorialraths, kurzgefaßte Nachrichten von allen seit der Reformation an den Lutherischen Kirchen in Ostpreußen gestandenen Predigern. Herausgegeben von Friedrich Wilhelm Benefeldt, Pfarrer in Arnau, Königsberg*: bey Gottlieb Lebrecht Hartung.

Bense Gertrud 1974: *Lithuanica in Halle*. – *Zeitschrift für Slawistik* 19(2), 295–297.

Bense Gertrud 1994: *Die lithuanistische Tradition in Halle*. – Gertrud Bense (Hrsg.), *Diachronie – Kontinuität – Impulse. Sprachwissenschaftliches Kolloquium Halle 1992*, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien: Peter Lang.

Brand von, Reichenbach von 1747–12–28: Dekretas Kristupui Ernstui Tydkei dėl kunigo vietos Balėtų parapijoje, Berlynas; GStA PK: I. HA, Rep. 7, Nr. 90 h, Pkt. 1239, [1r–1v].

Citavičiūtė Liucija 2004: *Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminaras. Istorija ir reikšmė lietuvių kultūrai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Dreyhaupt Johann Christoph von 1750: *Pagvs neletici et nvdzici, Oder Ausführliche diplomatish=historische Beschreibung des zum ehemaligen Primat und Ertz=Stifft, nunmehr aber durch den westphälischen Friedens=Schluß secularifirten Hertzogthum Magdeburg gehörigen Saal=Creyfes, Und aller darinnen befindlichen Städte, Schlösser, Aemter, Rittergüter, adelichen Familien, Kirchen, Clöster, Pfarren und Dörffer, Insonderheit der Städte Halle, Neumarckt, Glaucha, Wettin, Löbegün, Cönnern und Alsleben; Aus Actis publicis und glaubwürdigen Nachrichten mit Fleiß zusammen getragen, Mit vielen ungedruckten Documenten bestärcket, mit Kupferstichen und Abrißen gezieret, und mit nöthigen Registern versehen von Johann Chriftoph von Dreyhaupt, Königl. Preuß. Geheimen=Regierungs= auch Krieges= und Domainen=Rath, Advoc. Fisci des H. Magdeburg, Senior des Schöppen=Stuhls, Schultheißen und Saltzgräfen zu Halle. Zweyter Theil*, Halle: gedruckt und verlegt durch Emanuel Schneider.

Erler Georg 1911–1912: *Die Matrikel und die Promotionsverzeichnisse der Albertus-Universität zu Königsberg i. Pr. 2. Die Immatrikulationen von 1657–1829*, Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot.

Fischer Otto 1941: *Evangelisches Pfarrerbuch für die Mark Brandenburg seit der Reformation. Verzeichnis der Geistlichen in alphabetischer Reihenfolge 2. Malacrida bis Zythennius*, Berlin: Verlag von E. S. Mittler & Sohn.

F[rancke] G[otthilf] A[ugust] [1730]: Vorbericht. – Frydrichas Vilhelmas Hakas, *VOCABVLARIVM LITTHVANICO-GERMANICVM, ET GERMANICO-LITTHVANICVM, Darin alle im Neuen Testament und Pfalter befindliche Wörter nach dem Alphabet enthalten find; Nebst Einem Anhang einer kurtzgefaßten Litthauischen GRAMMATIC Ausgefertiget von Friederich Wilhelm Haack / S.S. Theol. Cultore, zur Zeit Docente im Litthauischen Seminario zu Halle*, HALLE: Druckts Stephanus Orban, Univerf. Buchdr. [1730], [2r–3v]. (Kritinis leidimas: Frydrichas Vilhelmas Hakas, *VOCABVLARIVM LITTHVANICO-GERMANICVM, ET GERMANICO-LITTHVANICVM... Nebst Einem Anhang einer kurtzgefaßten Litthauischen GRAMMATIC (1730)* 1. Kritinis leidimas, parengė Vilma Zubaitienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012.)

Hoffbauer Johann Christoph 1805: *Geschichte der Universität zu Halle bis zum Jahre 1805 von Johann Christoph Hoffbauer, ordentlichem Professor der Philosophie*, Halle: Bey Schimmelpfennig und Compagnie.

LapKK – Lapynų evangelikų liuteronų bažnyčios krikšto metrikų knyga, 1703–1725; SächsStA, StA-L: 21962, Familiengeschichtliche Sammlungen des Reichssippenamtes, KBfilm B 0343 (mikrofilmas).

LLI I – *Lietuvių literatūros istorija* 1, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.

Preuss Charlotte Lydia 1994: *Matrikel der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg – 1730–1741* 2, Halle: Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt.

QPP I–V – [Johann Jacob Quandt, *Preußische Presbyterologie* 1–5, Karaliaučius, iki 1772]; GStA PK: XX. HA Hist. StA Königsberg, Hs, Nr. 2 (rankraštis, autografas su vėlesniais kitų asmenų papildymais).

Reinhold Heinrich 1895: Die sogenannte Chylinskische Bibelübersetzung. – *Mitteilungen der Litauischen litterarischen Gesellschaft* 20(4/2), 105–163.

Richter Johann 1734-04-14: Laiškas Halės universiteto teologijos profesoriui ir Lietuvių kalbos seminaro vadovui Gotthilfui Augustui Francke'ei, Katyčiai; AFSt: H C 416: 28.

Schiller Christiane 1994: Das Litauische Seminar in Halle (1727–1740) und seine Mitglieder. Auf Spurensuche. – *Acta Baltica* 32, 195–223.

Schimmelpfennig-Mielcke Regina Louisa [1753-06-??]: Prašymas Prūsijos vyriausybei Karaliaučiuje dėl sūnaus Teodoro Gabrieliaus Milkaus skyrimo kunigu į

Mielkiemio parapiją, Mielkiemis; GStA PK: XX. HA Hist. StA Königsberg, EM 55 d, Nr. 569, 27r–28r (nuorašas).

Schimmelpfennig-Mielcke [Regina Louisa] Dorothea Maria [1753-08-??]: Prašymas Tilžės burmistrui Danieliui Boltzui dėl Engelbrechto stipendijos sūnui Kristijonui Gotlybui Milkui, Mielkiemis (?); GStA PK: XX. HA Hist. StA Königsberg, Rep. 150, Nr. 268, Bd. 4, 519r–520v (nuorašas).

Schrader Wilhelm 1894: *Geschichte der Friedrichs-Universität zu Halle von D. Dr. Wilhelm Schrader, Geh. Oberregierungsrat und Universitätskurator. Erster Teil*, Berlin: Ferd. Dümmlers Verlagsbuchhandlung.

Schultz Albert Franz 1741-10-16: Laiškas Gotthilfui Augustui Franckė'ei, Karaliaučius; SBB PK: Francke-Nachlass 19,1/17: 1 (remtasi laiško turinio santrauka: http://fas.francke-halle.de/cgi-bin/nachlass.pl?x=u&t_show=x&wertreg=PER&wert=tiedke%20%20%5BSonstiger%5D&reccheck=16530).

Specht Franz 1935: Das Litauische Seminar an der Universität Halle. – *Archivum Philologicum* 5, 36–53.

Šapoka Adolfas 1989 [1936]: *Lietuvos istorija*, Vilnius: Mokslas.

[Tiedtke Christoph Ernst] 1741: Įrašas alumnų knygoje *Album Alumnorum Mensæ Regiæ Borusficæ provincialis ex regia liberalitate adparatæ inde a Cal. Ian. MDCCXXVIII. – Ordnung und Album des königlich preußischen Provinzial-Freitischs*, Halė; AFSt: W XX/III/5, [14r–14v].

Tiedtke Christoph Ernst 1747-11-29: Prašymas Slaptajai tarybai Berlyne dėl skyrimo kunigu į Balėtus, Potsdamas; GStA PK: I. HA, Rep. 7, Nr. 90 h, Pkt. 1239, [1r–1v].

Tiedtke Christoph Ernst 1747-12-12: Pakartotinis prašymas Slaptajai tarybai Berlyne dėl skyrimo kunigu į Balėtus, Berlynas; GStA PK: I. HA, Rep. 7, Nr. 90 h, Pkt. 1239, [1r–2v].

Triškaitė Birutė 2013: Petro Gotlybo Milkaus priedašai rankraštiniam žodyne *Clavis Germanico-Lithvana*. – *Archivum Lithuanicum* 15, 39–86.

Triškaitė Birutė 2018: Keletas naujų duomenų apie Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminarą 1723 m. – *Senoji Lietuvos literatūra* 46, 56–103.

Triškaitė Birutė 2019: Milkų šeima XVII–XVIII a. Prūsijos Lietuvoje: genealogijos rekonstrukcija. – *Archivum Lithuanicum* 21, 73–126.

Triškaitė Birutė, Sidabraitė Žavinta, par., 2019: *Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos 2. Dokumentinis Milkų šeimos palikimas = Die Hintergründe*

der lituanistischen Bewegung im 18. Jahrhundert in Preußen 2. Das dokumentarische Erbe der Familie Mielcke, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Vileišis Vincas 2008 [1935]: *Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje ligi Didžiojo karo istorijos ir statistikos šviesoje*, Vilnius: Versus aureus.

Winter Eduard 1954: *Die Pflege der West- und Südslavischen Sprachen in Halle im 18. Jahrhundert. Beiträge zur Geschichte des bürgerlichen Nationwerdens der west- und südslavischen Völker*, Berlin: Akademie-Verlag.

Wotschke Theodor 1929–1930: *Der Pietismus in Königsberg nach Rogalls Tode in Briefen*, Königsberg i. Pr.: Kommissionsverlag Ferd. Beyers Buchhandlung Thomas & Oppermann.

ZM I–VII – *Das „Zwischenmanuskript“ zum Altpreußischen evangelischen Pfarrerbuch 1–7*. Auf der Grundlage der Sammlungen von Friedwald Moeller bearbeitet von Walther Müller-Dultz, Reinhold Heling und Wilhelm Kranz, Hamburg: Im Selbstverlag des Vereins [für Familienforschung in Ost- und Westpreußen e. V. Quellen, Materialien und Sammlungen zur altpreußischen Familienforschung (QMS)], 2012–2014.

PRIEDAS

PUBLIKAVIMO PRINCIPAI. Publikuojama dokumento faksimilė¹³, perrašas ir vertimas. Perrašas dokumentinis paraidinis. Perraše sutrumpinimai, išskyrus kontrakcijas, neišskleidžiami. Naujųjų laikų gotikiniu raštu rašytame vokiškame tekste lotyniškuoju raštu įrašyti lotyniški intarpai – žodžiai ir morfemos – išskiriami kursyvu. Komentarai teikiami išnašose: tekstologiniai – prie perrašo, dalykiniai – prie vertimo.

KRISTUPO ERNSTO TYDKĖS 1747 M. GRUODŽIO 12 D. PAKARTOTINIS PRAŠYMAS SLAPTAJAI TARYBAI BERLYNE DĖL SKYRIMO KUNIGU Į BALĖTUS, Berlynas; GStA PK: I. HA, Rep. 7, Nr. 90 h, Pkt. 1239, [1r–2v]¹⁴

[1r] ^rd. 12^{t[en]} Dec[em]b[er] 1747¹⁵

^rpf. d[en] 12. Dec. 47.¹⁶

Allerdurchlauchtigster Großmächtigster König
Allernädigster König und Herr!

^rComunicet[ur] d[en] H[erren] Pröbste[n]
Brand¹⁷ ^rReichenbach
D[en] 13 Dec[er].
[174]7. a¹⁸

Ew: *Majestaet* habe zwar am 5^{t[en]} *huj*: aller=
unterthänigste Vorftellung gethan, und die Er=
theilung der *Ballethilfchen* Pfarre im *Infterburgi*=
fchen Amte in Preußen aufs *fubmisfeste* aus=
gebethen. Da nun in felbigem meine *Documen*=
ta nicht beygebracht; fo habe felbige gegenwärtig,
fub petito retraditionis in originalibus aller=

¹³ Dviejų dokumento puslapių faksimilės skelbtos kaip iliustracijos: Triškaitė 2019: 107–108.

¹⁴ Dokumentas neturi archyvinės lapų numeracijos.

¹⁵ Prašymo gavimo data įrašyta vėliau kito (antro) asmens.

¹⁶ Prašymo gavimo data įrašyta vėliau kito (trečio) asmens.

¹⁷ Rezoliucija įrašyta ir pasirašyta vėliau kito (trečio) asmens.

¹⁸ Rezoliucija pasirašyta vėliau kito (ketvirto) asmens.

12. Dec. 47.

Landesfürstlicher Hofrathlicher Rath
Landesfürstlicher Rath und Hofrath

Commissar des Hofraths
Brandt
13 Dec
9. a

Seiner Majestät habe zuvor nur so hie: aller-
unterthänigsten Vorstellung guthes, und die so-
haltung der Pallestine Person im Inhaber-
seiner unter in Königs- und selbst submissen aus-
gezeichnet. Da nun in submissen unsern Documenten
da nicht vorgebracht; so haben submissen ungenügend,
sub petitio retractionis in originalibus aller-
unterthänigst begünstigt worden. Ist bei in Lithu-
ne geborenen nicht vorgebracht, und des submissen Person
Richtig, nun ist das auch in Halle im Seminaris
Lithuanico geborenen Person Document. Dieser habe
auch der Universität Halle studiert, und auch zu
unsern solchen auch hie: genügt, sein selbst
begünstigtes Testimonium von der theol. Facultät
abgegeben. Nach absolvirten studis haben in und bei
Halle sein conditionirt, auch nicht im Kondition-
stetig genügt, woran verursacht ein Attestat des
Lugw.

honor. Da miri die gneßte Ballettj. In Kleren
wie mir nimen Habsburgisch, gneßt vancen
die, is aber der Pöligbruggen, Facultæt mit
betracht die, weil is der Selbst mit studium, folget
auf dem dort mit die Testimonium foudant
kate. No jedu die. Majestæt wofuoft alle
unbefähig, aufstehen wollen, weil die
je Kleren allernächtig zu conferiren, und die
nicht die Pöktion expediren zu lassen. ff
aufstehen

die. Majestæt

Berlin
21. Dec. 1747.

Unbefähig, der Ruff
Herrn von Lindenberg

Der Candidatus Theol:
Christoph Ernst Tiedke
ist wegen der vacanten
Pallethi-Pau Pflanz aller
einstufigen, neuen Vor-
stellung.

unterthänigft beyfügen wollen. Ich bin in Litthau=
en geboren und erzogen, und derfelben Sprache
kundig, wie ich deñ auch in Halle im *Seminario
Lithvanico* gedachte Sprache *dociret*. Ferner habe
auf der *Univerfitaet* Halle *ftudiret*, und mich zu
einem folchen Amte tüchtig gemacht, wie folches
beyliegendes *Testimonium* von der *theol: Facultaet*
bezeuget. Nach *abfolvirte[n]* *ftudiis* habe in und bey
Potsdam *conditioniret*, auch mich im Predigen
fleißig geübet, wovon ebenfals ein *Attestat* bey[=]
lege;

[1v] lege. Da nun die gedachte *Ballethifche* Pfarre
wie mir mein Vater gemeldet, gewiß *vacant* wor=
den, ich aber der Königsbergifche[n] *Facultaet* nicht

beckant bin, weil ich dafelbft nicht *ftudiret*, folglich
auch von dort aus kein *Testimonium* fordern
kañ; So habe Ew. *Majestaet* nochmahls aller=
unterthänigft anflehen wollen wolle[n] mir die=
fe Pfarre Allergnädigft zu *conferire[n]*, und des
Endes die *Vocation expedire[n]* zu laßen. Ich
erfterbe

Ew: *Majestaet*

Allerunterthänigfter Knecht
Chriftoph Ernst Tiedtcke

Berlin

D[en] 12^{t[en]}19 [Decem]br: 1747.

[2v] Der *Candidatus Theol:*
Christoph Ernst Tiedtcke
thut wegen der *vacanten*
Ballethifchen Pfarre aller=
unterthänigfte nähere Vor=
ftellung.

¹⁹ Taisyta iš 6.

Vertimas[1r] 1747 m. gruodžio 12 d.²⁰1747 m. gruodžio 12 d.²¹

Šviesiausiasis, galingiausiasis Karaliau,
maloningasis Karaliau ir Pone!²²

1747 m. gruodžio 13 d.²⁴Brandas²³ Reichenbachas[174]7 m. gruodžio 13 d.²⁴

Į Jūsų Karališkąją Didenybę jau šio [mėnesio] 5 dieną nuolankiausiai kreipiausi ir labiausiai nusižeminęs meldžiau skirti kunigo vietą Balėtuose²⁵, Įsruities valsčiuje, Prūsijoje. Kadangi tuokart savo dokumentų nepateikiau, todėl nuolankiausiai juos pridedu šiuosyk prašydamas grąžinti originalus. Gimiau bei augau Lietuvoje²⁶ ir moku jos kalbą, šią kalbą taip pat mokiau Halės Lietuvių [kalbos] seminare²⁷. Be to, studijavau Halės universitete²⁸ ir esu tokiai tarnybai stropiai pasirengęs, kaip tai byloja pridedama Teologijos fakulteto pažyma²⁹.

²⁰ Prašymo gavimo data įrašyta vėliau kito (antro) asmens.

²¹ Prašymo gavimo data įrašyta vėliau kito (trečio) asmens.

²² Kreipiamasi į tuometį Prūsijos karalių Frydrichą II, dar vadintą Frydrichu Didžiuoju (Friedrich II., Friedrich der Große, 1712–1786, valdė 1740–1786), tačiau iš tiesų prašymas įteiktas karaliaus vardu sprendimus priėmusiai Slaptajai tarybai (vok. *Geheimer Rat*) Berlyne.

²³ Rezoliuciją įrašė ir pasirašė valstybės ministras von Brandas.

²⁴ Rezoliuciją pasirašė konsistorijos prezidentas von Reichenbachas.

²⁵ Balėtai (vok. *Ballethen*) – bažnytkaimis netoli Trempų (vok. *Trempen*) ir Darkiemio (vok. *Darkehmen*).

²⁶ Kalbama apie Prūsijos Lietuvą.

²⁷ Halės universiteto Lietuvių kalbos seminaras buvo įkurtas 1727 m. Prūsijos karaliaus Frydricho Vilhelmo I (Friedrich Wilhelm I., 1688–1740, valdė 1713–1740) valia. Seminaro vadovu paskirtas teologijos profesorius Gotthilfas Augustas Francke'ė (1696–1769). K. E. Tydkė seminare mokyti galėjo ne anksčiau kaip nuo 1741 m. lapkričio mėnesio vidurio, kai įstojo į Halės universitetą.

²⁸ Į Halės universitetą K. E. Tydkė buvo imatrikuluotas 1741 m. lapkričio 16 d. (Preuß 1994: 228) ir studijavo teologiją ketverius metus.

²⁹ Byloje šios pažymos nėra.

Baigęs studijas, tarnavau Potsdame ir netoliese³⁰, drauge uoliai mokiausi pamokslauti, tai liudijantį pažymėjimą³¹ taip pat pridedu. [1v] Kadangi minėtoji Balėtų kunigo vieta, kaip man pranešė mano tėvas³², dabar iš tiesų atsilaisvino³³, tačiau aš Karaliaučiaus fakultetui nesu pažįstamas, nes ten nestudijavau³⁴, taigi iš tenai ir negaliu pateikti jokios pažymos, todėl dar kartą nuolankiausiai meldžiu Jūsų Karališkąją Didenybę maloningai teiktis man tą kunigo vietą skirti ir tuo tikslu leisti pradėti skyrimo procedūrą. Pasilieku

Jūsų Karališkosios Didenybės

nuolankiausias tarnas
Kristupas Ernstas Tydkė

Berlynas,
1747 m. gruodžio 12 d.

[2v] Teologijos kandidato
Kristupo Ernsto Tydkės
išsamesnis prisistatymas
dėl laisvos Balėtų
kunigo vietos

³⁰ Veikiausiai omenyje turimas Špandau (vok. *Spandau*), dabar vakarinis Berlyno rajonas, o XVIII a. – dar savarankiškas miestas, įsikūręs prie dviejų upių – Hafelio (vok. *Havel*) ir Šprė (vok. *Spree*) – santakos.

³¹ Byloje šio pažymėjimo nėra.

³² Kalbama apie patėvį Petrą Gotlybą Milkų (Peter Gottlieb Mielcke, 1695–1753), tuometį Mielkiemio (vok. *Mehlkehmen*) kunigą. Tikrasis tėvas Tobiasas Tydkė (Tobias Tiedtke, 1688–1725) mirė, kai Kristupui Ernstui tebuvo treji.

³³ Balėtų kunigo vieta atsilaisvino 1747 m. rugsėjo 22 d. mirus George'ui Abrahamui Baltzeriui (QPP IV 8r; ZM I 61).

³⁴ Iš tikrųjų K. E. Tydkė Karaliaučiaus universitete buvo imatrikuluotas 1741 m. balandžio 5 d. (Erler 1911–1912: 386) ir ten veikiausiai studijavo vieną semestrą.

Christoph Ernst Tiedtke's Appeal of December 12, 1747: New Facts about the Lithuanian Language Seminar at the University of Halle

SUMMARY

The article analyses and publishes the archival document found at the Secret State Archives Prussian Cultural Heritage Foundation (German: *Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz*) in Berlin, which reveals new facts about the Lithuanian Language Seminar established at the University of Halle in 1727. It is an appeal of Christoph Ernst Tiedtke (1722–after 1772), a graduate of the University's Faculty of Theology, which was written on December 12, 1747 and was addressed to the Privy Council (German: *Geheimer Rat*) in Berlin (GStA PK: I. HA, Rep. 7, Nr. 90 h, Pkt. 1239, [1r–2v]). This archival source is important for the history of the Lithuanian Language Seminar at the University of Halle, as it provides evidence about a nearly undocumented final period of existence of the seminar.

This archival document is a witness to the name of one more teacher of the Lithuanian Language Seminar at the University of Halle, i.e., the author of the appeal himself, Tiedtke, who was raised in the Mielcke family fostering Lithuanian traditions and belonged to the Schimmelpfennig family through his maternal lineage. Hence, Tiedtke is one of the four known and indisputable teachers of the seminar. He could have taught the Lithuanian language at the seminar between the end of November 1741 when he was matriculated at the University of Halle and the beginning of August 1745, which is the date of his departure.

An assertion of Tiedtke who entered the University of Halle in 1741 only that he taught the Lithuanian language at the Lithuanian Language Seminar of that time invites us to re-evaluate a statement of the head of the seminar, Gotthilf August Francke, that the seminar functioned until 1740. Francke's statement was quoted in Johann Christoph Hoffbauer's book *Geschichte der Universität zu Halle bis zum Jahre 1805* (Halle, 1805) without a sufficient context. Due to the lack of other primary sources, it has been considered for two centuries that the seminar ceased to exist in 1740. Tiedtke's appeal of December 12, 1747 is so far the only authentic source providing evidence that the Lithuanian Language Seminar at the University of Halle existed longer than the year established in historiography. The appeal allows us to assert that the year 1740 mentioned by Francke only marked a pause in the activities of the seminar, which were resumed soon afterwards; however, only new archival sources could reveal how long the seminar actually functioned until its final closure.

Įteikta 2020 m. rugpjūčio 15 d.

BIRUTĖ TRIŠKAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

birute.triskaite@lki.lt